

УДК 37.014(477)''18''

РОЛЬ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Г. Р. Лях

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Реферат. У другій половині ХІХ ст. спостерігалося певне пожвавлення в громадському житті в Україні, значну роль в якому відіграла інтелігенція. Боротьба з неграмотністю більшості населення України, демократизація освіти, навчання рідною мовою, освіта для жінок були пріоритетними напрямками її діяльності. Влаштування сільських бібліотек і книжкових складів, відкриття літніх курсів церковного співу й ручної праці для народних учителів, організація народних читань, видавання підручників і книг для читання – усе це сприяло не тільки підвищенню письменності, але й формуванню національної свідомості і самосвідомості українців. У періодичних виданнях («Русская школа», «Вестник воспитания», «Южный край», «Основа», «Світло», «Чернігівський листок» тощо) прогресивні педагоги та громадські діячі (К. Ушинський, М. Пирогов, М. Костомаров, О. Кониський, П. Куліш, П. Юркевич) друкували статті з проблем навчання та виховання підростаючого покоління й освіти дорослих. Важливою формою освіти були недільні школи, які не тільки поширювали грамотність серед народу, а й створювали певне культурне середовище, необхідне для поширення демократичних ідей.

Ключові слова: інтелігенція, освітній рух, народна освіта, вчитель.

Постановка проблеми. Для вирішення проблем, що існують сьогодні в освітній галузі України, важливим є осмислення досвіду попередніх поколінь. З огляду на це цікавим і насиченим різними подіями і процесами, є період другої половини ХІХ ст., коли розгорталася шкільні реформи. Зміни в соціально-економічній сфері та у суспільній свідомості, що відбувалися у цей час, покликали до життя потужний освітній рух. Багато прогресивно налаштованих людей, активних, ініціативних, національно свідомих, розуміли нагальність освіти, яка потрібна була і для нормального поступу суспільства та розвитку промисловості, і для зміцнення держави, і для окремої особистості. Вони не могли не звернути увагу на таке негативне суспільне явище, як неграмотність більшості народу, тому стали на шлях організації заходів для покращання освітньої ситуації в Україні. Це був дійсно потужний громадсько-педагогічний рух, який охопив усі верстви населення. У надзвичайно складних умовах в Україні проводилися шкільні реформи, робилися перші кроки щодо заміни станової школи буржуазною, класовою, розвивалася діяльність земств, поширювалася мережа початкових і середніх шкіл, з'являлися нові типи навчальних закладів. За освітню справу бралася вже й громадськість. Особливо активними були представники української інтелігенції. Створювалися різні освітні товариства й організації, виникала педагогічна журналістика.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку освіти в Україні в другій половині ХІХ ст. привертала увагу багатьох учених. Серед сучасних досліджень відомі праці Л. Бондар, Н. Калениченко, Л. Киян, Н. Коляди, О. Олексієнко, Н. Побірченко, Л. Сігасової та ін. Насиченість другої половини ХІХ ст. педагогічними процесами викликала й розмаїття проблем, що досліджувалися: освіта жінок (М. Рижкова, Т. Сухенко, Т. Шушара), становлення й розвиток гімназійної освіти (Е. Ананьян, О. Бабіна, Т. Лутаєва, С. Фатальчук), трудового навчання (А. Вихрущ, М. Карелін, Д. Сметанін, М. Ярошенко). Для розуміння процесів, що відбувалися, особливе значення мають праці, присвячені громадсько-педагогічній діяльності окремих педагогів, освітніх і громадських діячів: Х. Алчевської (Л. Бондар, О. Жукова, М. Мухін, С. Черніков), Б. Грінченка (М. Веркалець, О. Неживий), М. Корфа (С.Саяпіна).

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження ролі інтелігенції в розвитку освіти в Україні в другій половині XIX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще з кінця 50-х років, напередодні звільнення селян, в Україні спостерігалось певне пожвавлення у громадському житті. Але, як писала Е. Вахтерова, «народ був темний, неграмотний, і одним із перших завдань суспільства, у якого було бажання бути йому корисним, було піклування про його просвіту» [1, с. 1]. Неграмотність народу підтримувалася урядом. У пресі друкувалися статті, в яких доводилося, що освіта не потрібна простим людям, особливо сільським мешканцям, що сільські грамотії використовували своє вміння читати й писати проти інших людей. Отже, робився висновок про те, що грамота (письменність) приносила моральну шкоду людині.

На захист письменності виступали прогресивні педагоги і громадські діячі, доводячи її користь як для окремої людини, так і для всього суспільства. Зокрема, у 1858 р. К. Ушинський стверджував, що сама по собі письменність не впливала на моральність людини – вона була лише засобом навчання й виховання людини. Великий педагог наголошував, що чим більше буде письменних людей, тим менше буде для них спокуси користуватися письменністю у своїх корисливих інтересах. Визначний діяч української науки й культури М. Костомаров висловив важливу думку про те, що саме освіта робить народ міцним і шанованим. Отже, у 50-х роках XIX ст. постало питання про доцільність поширення письменності серед простого народу, про створення народної школи. У 1857 р. в «Журналі для виховання» була надрукована стаття К. Ушинського «Про народність у громадському вихованні», у якій він відстоював основну засаду виховання – народність. «Виховання, створене самим народом і засноване на народних засадах, – писав він, – має таку виховну силу, якої немає в найкращих системах, заснованих на абстрактних ідеях чи запозичених в інших народів» [2, с. 41].

Саме в ці роки почав розгортатися просвітительський рух: відкривалися школи, бібліотеки, заклади для підготовки вчителів, видавалися журнали, у яких висвітлювалися проблеми навчання та виховання, відкривалися приватні школи для дорослих. Поштовхом до цього стали реформи, які охопили всі галузі суспільного життя, у тому числі й освітню. Як зазначала Н. Побірченко, скасування кріпосного права в Російській імперії «породило сподівання на поліпшення соціального й культурного життя в державі» [3, с. 69].

Метою освітнього руху, який набув потужності у 60-х роках XIX ст., була боротьба за загальну народну освіту, обстоювання інтересів народних мас. Провідне місце в ньому і в суспільному житті України загалом посіла інтелігенція, яка, за словами Н. Шип, професійно займалася розумовою працею. Серед них – педагогічна інтелігенція, діяльність якої поєднувала результат праці з трудовою творчою працею [4, с. 9]. Багато вчителів усвідомлювали соціальну значущість своєї праці й робили значний внесок у розвиток освіти, науки, культури, громадської думки в Україні. Х. Алчевську, С. Васильченка, П. Грабовського, Б. Грінченка, Т. Лубенця, М. Коцюбинського, О. Музиченка, І. Франка та багатьох інших можна назвати народними вчителями, які, за визначенням К. Ушинського, не тільки вчили народ і в народних школах, але вони «вийшли справді з середовища народу, винесли з собою його кращі, характерні властивості й уподобання» [5, с. 487]. Для них робота в школі була сенсом життя, засобом вираження своїх переконань.

Особливістю цього етапу в розвитку освіти в Україні було те, що вся громадськість переймалася проблемами освіти. Молодь гуртувалася в осередки з метою проведення культурно-просвітницької діяльності. Прогресивні сили суспільства, передові педагоги, журналісти, письменники, громадські діячі виступали за перебудову народної освіти на демократичних засадах, створення безстанової школи, ліквідацію догматичного навчання й тілесних покарань у навчальних закладах, за навчання рідною мовою. При цьому прогресивні діячі не тільки висували ідеї, але й своєю практичною просвітницько-педагогічною діяльністю намагалися покращити стан освіти в Україні, просвітити народні маси, щоб врешті-решт покращити їхнє життя. Створювалися різні освітні товариства й організації, зокрема громади – організації ліберально-буржуазної інтелігенції. Виникала

педагогічна журналістика, серед яких тижневик „Чернігівський листок” Л. Глібова, журнал „Основа”. Вони виступали на підтримку національної ідеї, демократії та свободи в Україні.

Зародженню широкого громадсько-педагогічного руху в Україні сприяла діяльність М. Пирогова. Відомий хірург, педагог, гуманіст і людина прогресивних поглядів, Микола Іванович розумів, що справжнього прогресу можна досягти лише шляхом правильної організації виховання та навчання підростаючих поколінь. У липні 1856 року в журналі «Морской сборник» з’явилася його стаття «Питання життя», в якій автор виклав своє педагогічне кредо: школа повинна формувати не бездушних служак, чиновників, а справжню людину, гармонійно розвинену особистість, патріота, громадянина, мислителя. «Всі, хто готується стати корисними громадянами, – відзначав М. Пирогов, – повинні спочатку навчитися бути людьми» [6, с. 31].

За словами С. Сірополка, призначення М. Пирогова на посаду куратора Київського шкільного округу 1858 р. відкривало хороші перспективи для розвитку національної освіти [7, с. 341]. Дійсно, М. Пирогов гаряче підтримував будь-яку ініціативу, боровся за доступність освіти для народу, відкриваючи недільні школи для дітей і дорослих. Зокрема, перша недільна школа в м. Києві була відкрита 1859 р. з ініціативи прогресивно налаштованих студентів, членів Харківсько-Київського таємного товариства Я. Бекана, М. Муравського за підтримки професора історії Київського університету П. Павлова, людини високоосвіченої та культурної. Офіційний дозвіл на відкриття недільних шкіл і практичну допомогу для їх створення забезпечив М. Пирогов.

Освітнє питання займало визначне місце в програмі Кирило-Мефодіївського братства. Його члени змогли почати здійснювати свої освітні плани, сподіваючись, що в нових політичних умовах, що склалися в Росії у другій половині XIX ст., оживе українська школа. Метою Братства було видавання книжок, які сприяли б формуванню національної самосвідомості, і відкриття шкіл для народу із залученням до цієї справи поміщиків. Особливо опікувалися вони освітою для жінок. Завдяки політичній і науковій діяльності кирило-мефодіївців на початку 60-х рр. відбулося поживлення української школи, почалося укладання та видавання навчальних книг. Уже в 1857 р. вийшла у світ «Граматка» П. Куліша, а у 1861 р. – «Буквар южноруський» Т. Шевченка.

Велику роль у формуванні національної свідомості та самосвідомості українців відігравали громади – осередки української інтелігенції. У другій половині XIX – на початку XX ст. вони проводили національно-культурну й громадсько-політичну діяльність в Україні. Питання освіти народу займали чільне місце в їхній діяльності. Члени громад відкривали недільні, денні та вечірні школи для дорослих, викладали в них, відстоювали в них національний зміст і прогресивні методи навчання, брали участь у народних читаннях, діяльності бібліотек-читалень Громадівці (В. Антонович, П. Куліш, М. Драгоманов, П. Чубинський та ін.) займалися також створенням і поширенням книжок. Наприклад, М. Драгоманов, В. Антонович і П. Левицький підготували «Читанку».

Чільне місце в освітньому русі посіли товариства грамотності. Товариства влаштовували сільські бібліотеки та книжкові склади, створювали літні курси церковного співу й ручної праці для народних учителів, організовували народні читання [8, с. 74]. Так, у м. Харкові з 1869 по 1920 рр. діяло товариство поширення в народі грамотності. Згідно зі статутом, головною метою діяльності Товариства було «посильне розповсюдження грамотності й початкових корисних знань у рамках, дозволених урядом». Основна мета мала впроваджуватися в життя шляхом надання матеріальної допомоги вже наявним народним школам, відкриття нових шкіл, розповсюдження в народі дозволених цензурою книг тощо [9, с. 26]. Серед почесних членів Братства були такі відомі особи, як Л. Толстой М. Костомаров, І. Тургенєв, І. Срезневський, М. Ковалевський, Х. Алчевська та ін. [9, с. 36].

Велику роль у поширенні просвітительських ідей та в згуртуванні українського суспільства навколо освітніх проблем відігравали періодичні видання – газети і журнали, у тому числі й педагогічні. «Русская школа», «Вестник воспитания», «Южный край», «Основа», «Світло», «Чернігівський листок» та багато інших друкували статті з проблем

навчання та виховання підростаючого покоління й освіти дорослих. Зокрема, друкувалося чимало матеріалів про недільні школи, їхню організацію, методи й засоби навчання, вчителів.

Головним органом українського руху став журнал «Основа», який виходив у Петербурзі у 1861–1862 рр. з ініціативи П. Куліша за редакцією В. Білозерського. Метою журналу було висвітлення всього, що стосувалося розвитку освіти в Україні: потреби освіти, кількість навчальних закладів та перебіг освіти в них, вплив різних систем виховання й навчання на розвиток учнів, зміст, методи та прийоми викладання в школах, про стан жіночої освіти тощо [3, с. 69]. Тут друкувалися літературно-критичні статті П. Куліша, історичні статті М. Костомарова і П. Куліша, соціально-економічні нариси Т. Рильського, а також статті О. Кониського та інших, що відображали стан українського шкільництва. На сторінках журналу широко висвітлювалася діяльність недільних шкіл в Україні. Зокрема, у № 6 за 1861 р. було повідомлення про створення першої недільної школи у м. Києві в жовтні 1859 р., а також в інших містах України – Ніжині, Харкові, Житомирі, Полтаві, Кременчуку, Переяславі, Золотоноші, Лубнах. Тут же подавався аналіз «Правил для недільних шкіл» [3, с. 72].

Питання народної освіти займали помітне місце на сторінках «Чернігівського листка», який виходив протягом трьох років (1861–1863). Уже в першому номері було вміщено огляд стану навчальних закладів, у тому числі й недільних шкіл. Тут друкувалися різноманітні матеріали: повідомлення, статті теоретичного й практичного характеру, критичні замітки, повідомлення про благодійників. Часопис намагався привернути увагу громадськості до таких болючих проблем, як жіноча освіта, взаємозв'язок школи й суспільства, мова навчання в українських школах, підготовка вчителів тощо [10, с. 68–69].

Таким чином, у другій половині XIX ст. в Україні склалися такі передумови до розгортання освітнього руху: соціально-економічні (розвиток промисловості та продуктивних сил у сільському господарстві), культурно-освітні (падіння грамотності основної маси українського народу, особливо селян; відсутність народної школи; діяльність і погляди прогресивних педагогів – К. Ушинського, М. Пирогова, Х. Алчевської, М. Корфа та ін.; діяльність громад, товариств грамотності, виникнення й розгортання педагогічної журналістики (журнал «Основа», «Чернігівський листок» та ін.).

Після скасування кріпацтва промисловість, що розвивалася, вимагала грамотних робітників, і багато прогресивно мислячих людей із різних верств суспільства усвідомлювали необхідність освіти народу. У зв'язку з цим не тільки поширювалася мережа початкових і середніх шкіл для дітей і молоді, з'являлися нові типи навчальних закладів, але й почали розвиватися різні форми освіти дорослих.

Основною формою освіти дорослих стали недільні школи, виникнення яких пов'язано з іменами таких відомих педагогів, як К. Ушинський, В. Водовозов, М. Пирогов, В. Стоюнін, В. Чарнолуський та ін. Недільні школи були безкоштовними навчальними закладами для трудового народу, який не мав коштів на здобуття освіти від держави, у яких навчали письма, читання, арифметики, природничих та суспільних наук. Наприклад, у недільній школі, відкритій у приміщенні Києво-Подільського повітового дворянського училища, навчалися учні від семи до тридцяти років – кравці та шевці, столяри й малярі, токарі, особи без професії. Заняття в школі проводились у недільні та святкові дні. Навчання було безкоштовне.

М. Пирогов у своїй статті «Про недільні школи» (1863 р.) писав: «За запровадження недільних шкіл узялися першими малороси, ревні шанувальники Куліша та Шевченка, кращі учні професора Павлова... Вчителі, кращі і за здібностями, і за моральністю, взялися навчати грамоти, письма й рахування з несподіваним педагогічним тактом, звернули увагу на нові засоби навчання, зайнялися ними й досягали успіхів зверх всякого чекання» [11, с. 301].

За свідченням С. Сірополка, у 1860 р. у Києві діяло 4 чоловічі та 2 жіночі недільні школи [7, с. 397]. Слідом за Києвом відкривалися недільні школи і в інших містах України – Ніжині, Харкові, Полтаві, Чернігові, на Волині та Поділлі, а також у селах. У Харкові,

наприклад, у 1859–1860 рр. було відкрито 4 недільні школи – 3 чоловічі і 1 жіноча – для робітників і міської бідноти. У 1861 р., перед реформою, тут було 5 недільних шкіл, у яких 1200 учнів навчалось у 200 учителів [9, с. 67]. Усього в середині 1862 р. в Україні нараховувалося 90 недільних шкіл [7, с. 397]. Особливо відзначалася Харківська недільна школа Х. Алчевської.

У цих школах учителями були представники української інтелігенції – учителі, студенти і молодь, яка вважала необхідним вести навчання українською мовою. Працювали вони на добровільних засадах, не отримуючи за свою роботу платню.

Наприклад, у Київській недільній школі працювали студенти Київського університету – «в майбутньому велика плеяда відомих учених, письменників, громадських діячів – цвіт української інтелігенції, – писали у своїй статті працівники Національного музею-садиби М. І. Пирогова. – Серед них: Михайло Петрович Старицький – талановитий український поет, драматург і прозаїк, який певний час жив на Поділлі; Михайло Петрович Драгоманов – український публіцист, історик, фольклорист і громадський діяч; Анатолій Патрикійович Свидницький – письменник, який особисто склав для недільних шкіл підручник «Русская азбука»; Каленик Васильович Шейковський – мовознавець, етнограф і видавець, автор «Південно-руського словника», написав для недільних шкіл підручник «Домашня наука»; Веніамін Йосипович Португалов – відомий лікар-публіцист та ін.» [12, с. 59]. У роботі жіночої недільної школи у Харкові брали участь професори, студенти університету, освічені жінки. Доступ у школу для викладання був вільний. Сюди прийшла працювати Х. Алчевська – без спеціальної освіти, але з великим бажанням і ентузіазмом. Вона принесла до школи «Грамотку» П. Куліша й почала навчати дівчаток по-українськи. Видатний український письменник Іван Франко про них писав: «Високоосвічені, оживлені найкращими ідеями свого часу... вони внесли всі свої великі духовні засоби, свій запал і енергію в діло двигання українського народу. Майже всі вони... працювали в недільних школах» [9].

Історичне значення недільних шкіл, появи та діяльності яких ми завдячуємо саме українській інтелігенції, полягає в тому, що, по-перше, вони дійсно поширювали освіту серед народу, задовольняючи освітні потреби населення в альтернативній формі, відмінній від державних шкіл; по-друге, тут створювалося культурне середовище, необхідне для розвитку демократичного руху; по-третє, вони сприяли задоволенню суспільної потреби не тільки навчатися, але й учити [13]. Крім цього, в недільних школах випробовувалися нові форми й методи навчання, зокрема звуковий метод навчання грамоти, наочні методи, пояснювальне читання.

Бракувало підручників українською мовою – були лише букварі та підручники арифметики. Тому вчителі змушені були викладати російською мовою. З українських підручників, як зазначав С. Сірополко, використовувалися «Грамотка» П. Куліша та «Буквар» В. Золотова в перекладі українською мовою [7, с. 397]. Спеціально для недільних шкіл Т. Шевченко, який виявляв значний інтерес до діяльності недільних шкіл і покладав на них великі надії, як на один із головних навчальних закладів для народу, написав і за власний рахунок видав «Буквар южноруський». А у 1860 році з Петербурга Т. Шевченко передав для чернігівських та київських недільних шкіл 100 примірників «Кобзаря» для продажу на їх користь [14]. Доречно зауважити, що учні вивчали «Кобзар» нарівні зі шкільними підручниками. Крім цього, Тарас Григорович мав серйозний задум скласти для учнів арифметику, етнографію, географію та історію України. Однак передчасна смерть не дала можливості поету здійснити ці наміри.

З появою недільних шкіл активізувався рух за навчання рідною мовою. Прогресивні педагоги і громадськість відстоювали право українського народу на свою культуру й мову. Суттєвим стимулом для розвитку української школи були думки видатних діячів української культури. У своїх виступах, художніх і публіцистичних творах Т. Шевченко, О. Духнович, Ю. Федькович, Марко Вовчок, І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, А. Свидницький, Х. Алчевська, М. Лисенко, Леся Українка та ін. гостро ставили питання про освіту, навчання й

виховання рідною мовою, про вагомість української літератури в становленні підростаючого покоління в душі гуманізму та патріотизму.

Навчання рідною мовою, зокрема українською, в Україні відстоювали прогресивні педагоги К. Ушинський, Б. Грінченко, М. Корф, М. Пирогов, П. Юркевич. Вони, зокрема, писали про те, яку шкоду приносило дитині навчання чужою мовою, затримуючи її природний розвиток, і доводили користь навчання рідною мовою. Так, К. Ушинський стверджував, що «мова, створена народом, розвиває в дитини здатність, яка створює в людини слово і яка відрізняє людину від тварини: розвиває дух... Засвоюючи рідну мову, дитина засвоює не одні лише слова..., але нескінченну множинність понять, поглядів на предмети, багато думок, почуттів, художніх образів, логіку і філософію мови – і засвоює легко і швидко» [15, с. 56]. Український учитель Б. Грінченко підкреслював, що рідна мова разом з народною мораллю, народною педагогікою сприяла формуванню таких рис майбутнього громадянина, як патріотизм, гуманність, добропорядність у взаєминах, а денационалізація народу призводила до тяжких наслідків, зокрема до аморальності, бездуховності та ін. С. Васильченко вважав рідну мову важливим чинником виховання молодого покоління, основою навчання в початкових класах і виступав проти того, щоб від дитини, яка тільки-но прийшла до школи, вимагали розмовляти чужою, російською, мовою, бо це призводило до грубих помилок у зворотах мови й наголосах, до змішування російських і українських слів.

Репресії проти української мови (Валуєвський циркуляр 1863 року, закон Д. Толстого 1876) не могли придушити прагнення передових педагогів навчати українських дітей їхньою мовою. Так, всупереч царській забороні відомий український педагог і письменник Б. Грінченко у школі в с. Олекесіївка на Катеринославщині у 1881 р. одним із перших запровадив навчання українською мовою. Він постійно вживав її у розмовах з учнями, давав їм читати українські книжки, знайомив їх з історією України, організовував вечірні таємні школи для селян, видавав книжки, займався організацією українського вчителства та вишколював його до праці в народних школах і для позашкільної освіти. У недільній школі Х. Алчевської поряд з російською звучала українська мова. Педагоги школи Х. Алчевської склали методичний посібник, в якому поряд з рекомендованою для самостійного читання російською та зарубіжною пропонувалася й українська література. Це твори Т. Шевченка, І. Котляревського, Є. Гребінки, Г. Квітки-Основ'яненка, П. Мирного, І. Нечуя-Левицького, І. Карпенка-Карого, І. Франка, Ю. Федьковича, П. Грабовського, Л. Українки, В. Стефаніка, М. Коцюбинського.

У 60–80-х роках ХІХ ст. було створено перші підручники українською мовою: «ГраMATка» П. Куліша, «Українська граMATика» І. Деркача, «Українська граMATика» Г. Дарагана, «Домашня наука» К. Шейковського, «Арифметика» Д. Мороза, «ГраMATика, або перше читання задля початку вчення» О. Конинського, «ГраMATика» і «Читанка» Т. Лубенця, «Українська граMATика» Б. Грінченка, «Читанка. Перша книга після граMATика» Т. Хуторного.

Висновки. Освітній рух в Україні в другій половині ХІХ ст. розгортався в несприятливих умовах. З одного боку, уряд намагався здійснити реформи, що було велінням часу. З іншого, – утиски, заборони, репресії проти української мови, культури, прогресивних педагогів і громадських діячів. Втім жодні заборони не змогли зупинити освітній рух, що набрав потужності завдяки діяльності представників української інтелігенції, які вбачали в освіті потужний чинник розвитку суспільства в цілому та окремої особистості. Головними умовами цього вони вважали розширення мережі народних шкіл, поширення української культури, формування національної свідомості. Прогресивні сили суспільства, передові педагоги, журналісти, письменники виступали за перебудову народної освіти на демократичних засадах, створення безстанової школи, ліквідацію догматичного навчання та тілесних покарань у навчальних закладах, за навчання рідною мовою.

РЕЗЮМЕ

Стаття посвячена изучению роли украинской интеллигенции в развитии образования во второй половине XIX века. Подчеркивается, что основными задачами общественно-педагогического движения, которое охватило всю общественность Украины, была демократизация образования, обучение на родном языке, образование для женщин. Рассматривается участие прогрессивных учителей и общественных деятелей в открытии школ, библиотек и читален, создании учебников и книг для чтения, распространении передовых педагогических взглядов.

Ключевый слова: интеллигенция, образовательное движение, народное образование, учитель.

SUMMARY

The article focuses on the analysis of the role of the Ukrainian intelligentsia in the development of the education in the second half of the XIXth century. It is accentuated that the main targets of the public-pedagogical movement which covered the whole Ukrainian public were the democratization of education, teaching the mother language. The participation of the progressive teachers and public figures in the opening of schools, libraries and reading rooms, in the creating textbooks and books for reading and spreading of the progressive pedagogical ideas is considered.

Keywords: intelligentsia, educational movement, people's education, teacher.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вахтерова Э. Пятьдесят лет работы для народа: (К 50-летнему юбилею Х.Д. Алчевской) / Э. Вахтерова. – М. : Тип. Рябушинского, 1912. – 24 с.
2. Ушинский К. Д. О народности в общественном воспитании / К. Д. Ушинский // Антология педагогической мысли России второй половины XIX – начала XX в. / Сост. П. А. Лебедев. – М. : Педагогика, 1990. – С. 41–44.
3. Побірченко Н. Освітні проблеми на сторінках журналу «Основа» (1861–1862) / Н. Побірченко // Рідна школа. – 1999. – № 11. – С. 89–73.
4. Шип Н.А. Интеллигенция на Украине (XIX век): ист.-социол. очерк / АН УССР. Ин-т истории Украины; Отв. ред. В. Г. Сарбей. – К. : Наук. думка, 1991. – 172 с.
5. Ушинский К. Д.. Про моральний елемент у російському вихованні // Собрание сочинений. Т. 2. – М.–Л.: Изд-во АПН РСФСР, 1948. – С. 484–491.
6. Пирогов Н. И. Вопросы жизни / Н. И. Пирогов // Пирогов Н.И. Избранные педагогические сочинения. – М., 1985. – С. 29–51.
7. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К. : Наук. думка, 2001. – 912 с.
8. Калениченко Н. Київське товариство грамотності (1882–1908) / Н. Калениченко, А. Калениченко // Рідна школа. – 1997. – № 12. – С. 74–75.
9. Коломієць Т. В. Харківське товариство поширення в народі грамотності (1869–1920 рр.) : монографія / Т. В. Коломієць. – Харків : Фірма «Консум», 1998. – 192 с.
10. Побірченко Н. У боротьбі за освіту України. «Чернігівський листок» (1861–1863) / Н. Побірченко // Рідна школа. – 2000. – № 3. – С. 67–69.
11. Пирогов Н. И. О воскресных школах // Пирогов Н.И. Избранные педагогические сочинения. – М., 1985. – С. 301–308.
12. Собчук Г. Микола Пирогов і недільні школи (До 145-річчя з дня відкриття першої недільної школи в Україні) / Галига Собчук, Зінаїда Мартинова, Лілія Фоменко // Рідна школа. – 2005. – № 1. – С. 59.
13. Вовк Л. П. Генезис пріоритетних тенденцій освіти дорослих в Україні (II пол. XIX – 20-ті рр. XX ст.) : дис. ...докт. пед. наук: 13.00.01 / Л.П. Вовк. – К., 1995. – 451 с.
14. Лист Т. Г. Шевченка від 10 лютого 1861 р. «До В.В. Тарновського», Петербург // Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : У 6 т. – К., 1964. – Т.6. – С. 280–281.
15. Ушинский К. Д. Родное слово / К. Д. Ушинский // Антология педагогической мысли России второй половины XIX – начала XX в. / Сост. П. А. Лебедев. – М. : Педагогика, 1990. – С. 52–59.